

(əvvəli ötən sayımızda)

Prof. Dr. Osman Emin
Şimali Makedoniya – Skopje,
Müqəddəs Kiril və Mefodi Uni-
versiteti,
Filologiya Fakültəsi,
Türk dili və ədəbiyyatı
kafedrasının müdiri

türklərin Rumeliyə keçidi dövrünə təsadüf edir. Bu səbəbdən türk dilinin bolqar dilinə təsiri olduqca qabarıq şəkildə nəzərə çarpır. Bolqar dilində türkçə sözlər, idiomlar, atalar sözləri və hikmətli sözlərə tez-tez rast gəlinir. Günümüzdə Bolqarıstanda artıq yavaş-yavaş türkçə nəsr əsərlərinin yazılmasının zəifləməsi müşahidə olunur. Belə ol-

yat yoluna işıq olmuşlar. Bütün bu fəaliyyətlərin nəticəsində də, Azərbaycan ziyalılarının məqalələri dərsləklərə daxil edilmişdir. “Tahir və Zöhrə”, “Aşıq Qərib”, “Əsli və Kərəm”, “Koroğlu” kimi dastanlar və Məhəmməd Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsəri Sofiyada nəşr olunmuşdur.

Türk dünyasındakı milli duyğuların, düşüncələrin, birliyin ədəbiyyatda öz əksini tapması təbii ki, böyük əhəmiyyət kəsb edir. Amma digər tərəfdən bunu praktiki şəkildə nümayiş etdirmək də vacib məsələdir. Həyatı və yaradıcılığı haqqında demək olar ki, kifayət qədər məlumat olmayan alim Xəlil Səidin (1888-1937) “Yeni əlifba uğrunda köh-

yaşadığı soy və qəbilə məsələlərini tənqid edərək, özünün hər zaman türk olduğunu və belə qalacağını sözlərlə ifadə etmişdir.

Şimali Makedoniyada türk ədəbiyyatı

Makedoniyadakı türk ədəbiyyatı müxtəliflik baxımından daha çox əsər verən coğrafi ərazi olaraq müşahidə olunur. Əsərlər şeir, roman, hekayə və pyes kimi janrlarda qələmə alınmışdır. Ədəbi nümunələr jurnal və qəzet kimi nəşrlərdə çap olunmuşdur. Bu müxtəlifliyin səbəbi keçmişdə Balkan müharibələri səbəbiylə köç və müharibənin gətirdiyi problemlərdir. Onlar demək olar ki, ədəbiyyata həvəs göstərirdi-

Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırıldı: F.e.d., dos.

Nurlana Mustafayeva
Bakı Slavyan Universiteti
Balkanşünaslıq kafedrasının müdiri

Balkan Türk ədəbiyyatında Türklük və Türk dünyası anlayışı

Şair və yazıçılar əsərlərində hiss və duyğuların çatdırılmasına nail ola bilmədiklərindən tez-tez lazımsız ifadələrə yer vermiş, əsər istənilmədiyi kimi çatdırılmışdır. Əsərlərdə ümumiyyətlə əsrarəngiz ədəbiyyat ab-havası olmamış və poeziya janrında da gündəlik danışq dilindən istifadə olunmuşdur.

Balkan türk ədəbiyyatı Orta Asiyadan olan ədəbi-mədəni elementləri özündə birləşdirərək bu iki coğrafiya arasında mühüm əlaqələr yaratmışdır. Orta Asiyanın zəngin ədəbi irsi Balkanlara köç edən türk toplumları tərəfindən oraya aparılaraq orada da ədəbiyyata yeni nəfəs qazandırılmışdır. Bu baxımdan Orta Asiya ədəbi ənənələri ilə Balkan türk ədəbiyyatı arasında körpü quran mühüm mənbə məhz “Divan-i lüğət-it türk” adlı əsərdir.

“Divan-i lüğət-it türk” XI əsrdə Kaşğarlı Mahmud tərəfindən yazılmış və Orta Asiya türk mədəniyyətini özündə əks etdirən mühüm şifahi və yazılı mədəniyyət nümunəsidir. Bu əsər Orta Asiya türklərinin dilini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini, ictimai quruluşunu anlamaq üçün vacibdir. Bu əsərin Balkan türk ədəbiyyatında Orta Asiya təsirlərini tədqiqi baxımından, eyni zamanda iki coğrafiya arasındakı ədəbi-mədəni əlaqələri anlamaq üçün verdiyi məlumatlar çox əhəmiyyətlidir. Orta Asiyanın müxtəlif ərazilərindən toplanmış hikmətli sözlər və atalar sözləri Balkan türk ədəbiyyatındakı oxşar elementlərin mənşəyini anlamaq üçün də dəyərli ipucları verir. Bu əsər eyni zamanda Orta Asiyanın ədəbi və mədəni dəyərlərinin Balkan coğrafiyasındakı türk toplumları tərəfindən necə mənimsənilməsi və onların necə dəyişdirildiyini başa düşməyə də kömək edir. Orta Asiyadan gələn bu ədəbi irsi Balkan türk ədəbiyyatında, xüsusən də xalq ədəbiyyatında və ənənəvi şeirlərdə görmək mümkündür.

Orta Asiya dastan və nağıllarını, Balkan türk ədəbiyyatında oxşar mövzu və formalarla müşahidə edirik. Xüsusən də qəhrəmanlıq, sevgi, təbiət kimi ümumbəşəri mövzular Orta Asiyanın Balkan türk ədəbiyyatına keçdikcə yeni formalar almış, dəyişmişdir. Bu əsər iki coğrafiya arasındakı qarşılıqlı ədəbi-mədəni təsirlənmələri tədqiq etməyə şərait yaradır və Balkan türk ədəbiyyatının mənşəyində Orta Asiyanın dərin izlərini görməyə imkan verir. Bu qarşılıqlı ədəbi-mədəni təsirlənmə Balkanlardakı türk ədəbiyyatının zənginliyini və müxtəlifliyini inkişaf etdirərək iki coğrafiya arasında mədəni əlaqələri gücləndirmişdir.

Bolqarıstandakı türk ədəbiyyatı

Tarixi qədim dövrlərə gedib çıxan bolqar türk ədəbiyyatı

duğu halda ədiblər poeziyaya üz tuturlar. Çünki poeziya mücərrəd ifadənin əsasını təşkil edir. Təxəyyül dünyasına meyli şeir bolqar türk ədəbiyyatında ön plana çıxan bir janrdır. Bolqar türk ədəbiyyatı eyni zamanda Rumeli türk ədəbiyyatının davamıdır və Osmanlı-Rusiya müharibəsindən (1877-1878) sonra Bolqarıstanda qurulan Bolqarıstan dövlətinin sərhədləri daxilindəki türklərin ədəbiyyatıdır. Yaşanan ağır siyasi-ictimai vəziyyətə görə, bu ədəbiyyat azlıq təşkil edən türklərin ədəbiyyatı kimi inkişaf edə bilməmiş, sadəcə özünü idarə edən ədəbiyyata çevrilmişdir. Bolqarıstandakı türklər çətin şəraitlərə baxmayaraq türk mədəniyyətini və ədəbiyyatını qoruduqları üçün ədəbiyyat şifahi və yazılı şəkildə bu günə qədər varlığını qoruyub saxlaya bilmişdir.

Bolqarıstan türklərinin zəngin ədəbiyyata sahib olmalarında Azərbaycan türklərinin böyük rolu vardır. XX əsrin ortalarından başlayan bu münasibətlər nəticəsində demək olar ki, Azərbaycandan göndərilən maarif işçiləri, ədəbiyyat xadimləri və mədəniyyət işçiləri bolqar türklərinin elm, mədəniyyət və ədəbiyyat

nə xatirələrim və hisslərim” adlanan əsəri məhz orta türk əlifbası müzakirələrinin birbaşa şahidi olmuş biri tərəfindən qələmə alınması və 1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultayda qəbul edilən “Vahid türk əlifbası” (latın) ilə çap olunmuş ilk əsər olması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir. Xəlil Seyid bu qurultayda bütün türklərin orta türk dildən istifadə etməsinin mümkün olub-olmadığını araşdırılmasının vacibliyini dilə gətirdikdən sonra “...Əgər belə bir şey həqiqətən mümkündürsə, biz buna niyə cəhd etməyək? Niyə şərqdəki türklərə qərbdə yazılmış bir türk əsərindən bəhrələnmək imkanı verməməliyik?...” sualını verirdi.

Bolqar türkləri zəngin ədəbiyyata malik olsalar da, çətin tarixi dövrlərdən keçmişlər. Sosializm rejiminin bolqar türklərinə qarşı zalım əməllərindən sonra diktatura hökumətlərinin təzyiqi altında olan türk azlığının ədəbi əsərlərində təbii olaraq, bolqarlara qarşı təsəvvür də dəyişmişdi. Buna nümunə olaraq, Məhəməd Çavuşun bu vəziyyətə öz etirazını “Tuna” adlı şeirində dilə gətirməsini göstərə bilərik. O, bu şeirdə bolqar türklərinin

lər və onu dirçəltmək üçün əllərindən gələni edirdilər. Şifahi xalq ədəbiyyatının məhsulu olan xalq mahnıları, nəğmələr də Makedoniya türk ədəbiyyatının əsas istiqaməti olmuşdur.

Hələ Osmanlı dövründə divan ədəbiyyatı nümayəndələrindən Aşıq Çələbi, sufi Məhəməd Nur-ül Ərəbi, Şeyx Sadəddin Əfəndi, daha sonralar Yəhya Kamal Bəyatlı, Yaşar Nəbi, Şefkət Rado və digər Makedoniyada doğulmuş və ya Makedoniya mənşəli yüzlərlə türk yazıçı, sə-nətkar vardır. Coğrafi xüsusiyyətləri ilə əhəmiyyətli bir yerə sahib olan və mədəniyyət baxımından mərkəz olan Balkan coğrafiyası sonrakı mərhələlərdə şair və yazıçıların Balkan türk ədəbiyyatına gətirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

1965-ci ildə “Səslər” jurnalı nəşr olunana qədər Şimali Makedoniya türk ədəbiyyatında uşaq ədəbiyyatı ön planda olmuşdur. Bu dövrdə demək olar ki, bütün yazıçıların uşaq ədəbiyyatına aid əsərləri var. Makedoniya türk ədəbiyyatının 1944-1991-ci illər arasında yazıb-yaradan bəzi yazıçı və şairlərinin sənətdən daha çox Makedoniyadakı türklərin təhsil məsələlərinə

zaman ayırdıqlarını müşahidə edirik.

Şimali Makedoniya, əcdadlarımızın – Osmanlı imperiyasının miras qoyduğu rəngarənglikdən ağ-qaraya büründüyü və ya xəritələrin qarışdırılaraq yenidən çəkildiyi bir coğrafi ərazi olmuşdu. Şimali Makedoniya Respublikasında yaşayan türklərə gəldikdə, Osmanlı-türk mədəniyyətinin əsl varisləri olan Makedoniya türkləri öz milli kimliklərini, və təhsilini, dilini, ədəbiyyatını və mədəniyyətini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirməklə kifayətlənmir, həm də Şimali Makedoniya ilə Türk dünyası arasında hərtərəfli əlaqələrin inkişafında qızıl körpü rolunu oynayır. Şimali Makedoniya bu gün də Türk dünyası və ədəbiyyatlarının qərb qanadını təmsil etməkdə davam etməkdədir. Orta Asiya və ya Türküstan bölgəsindən Adriatik dənizinə qədər “qitələrarası” adlandırıla biləcəyimiz geniş bir coğrafiyaya yayılan Türk dünyası arasındakı əlaqələr saysız-hesabsız çətinliklərə baxmayaraq, tarixin hər dövründə fərqli intensivliklə davam etmiş və davam etməkdədir.

(ardı gələn sayımızda)